

821.161.4.09(082)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ



НАУКОВІ ПРАЦІ

ВИПУСК 15



КРИВИЙ РІГ

2006

З М І С Т

✓ <i>Залоза О., Стрюк Л.Б.</i> Своєрідність відображення соціально-психологічних аспектів особистості у ліро-епічних жанрах українського фольклору.....	3
✓ <i>Будяк О., Щербак С.В.</i> Міфологічні образи в календарно-обрядовій поезії.....	9
✓ <i>Харченко Н., Стрюк Л.Б.</i> Своєрідність поезики весільної обрядової поезії.....	13
✓ <i>Приймак М., Явір В.В.</i> Лексика на позначення назв рослинного світу в мові творів Т.Г.Шевченка.....	18
✓ <i>Білецька О., Щербак С.В.</i> Жіночий образ у творах Т.Г.Шевченка.....	23
✓ <i>Біла О., Стрюк Л.Б.</i> Художня своєрідність творів українських поетів-романтиків початку XIX століття.....	24
✓ <i>Снігур В.О.</i> Персоналії в контексті літератури доби XIX століття: Марко Кропивницький.....	30
✓ <i>Довга О., Семененко Л.М.</i> Особливості відображення картин світу у збірці І.Я.Франка “Зів’яле листя”.....	39
✓ <i>Маслова О., Коломієць Н.Є.</i> Проблема національної самосвідомості у творі “Боярня” Лесі Українки.....	42
✓ <i>Руденко К., Щербак С.В.</i> Авторський підхід до змаловання образу жінки у творі Лесі Українки “Камінний господар”.....	44
✓ <i>Майструк Т., Мельник Н.Г.</i> Осмислення сновидіння як повнокровної дійсності в оповіданні М.Коцюбинського “Сон”.....	48
✓ <i>Косолап І.</i> Структурно-семантична характеристика прислівників у мові Миколи Хвильового.....	50
✓ <i>Птиця Ю.В.</i> Своєрідність поезики “Сонячних кларнетів” Павла Тичини.....	54
✓ <i>Поштар Н.В.</i> Образ України у ліричних творах Євгена Маланюка.....	58
✓ <i>Белих О., Щербак С.В.</i> Ми працю любимо, що в творчість перейшла. М.Рильський.....	61
✓ <i>Тинько О., Стрюк Л.Б.</i> Своєрідність поезики ліричних творів Івана Драча.....	63
✓ <i>Підкуленко М., Семененко Л.М.</i> Своєрідність розкриття теми простої людини в поезії Василя Симоненка.....	71
✓ <i>Тесля О.</i> Особливості функціонування фонологічних засобів у поетичному мовленні Лінн Костенко.....	74
✓ <i>Прокуда А.М.</i> Мовні засоби створення контрастів в поетичних творах шістдесятників.....	77
✓ <i>Щукіна К., Віняр Г.М.</i> Структурно-семантичні особливості й функціонування нової лексики в прозі письменників-постмодерністів.....	80
✓ <i>Стрюк Г.</i> Відображення християнської етики в поетичній творчості Кароля Войтила.....	84
✓ <i>Кондратенко А., Віняр Г.М.</i> Активність словотвірних типів з префіксами <i>проти-, анти-, не-, без-, контр-</i> у сучасній українській мові.....	93
✓ <i>Копетко Т., Віняр Г.М.</i> Активність словотвірних типів з префіксами <i>над-, супер-, гіпер-, ультра-, архи-</i> в українській мові кінця XX – початку XXI століття.....	95
✓ <i>Юценко С., Пасічна О.В.</i> Особливості функціонування вставних конструкцій у текстах газетно-журнальної публіцистики.....	97
✓ <i>Божко С.</i> Словотвірна структура і походження нової лексики в публікаціях газети „Україна молода” за 2005 рік.....	100
✓ <i>Коврігіна Т.</i> Диференційоване навчання творів на основі показників функціональної асиметрії півкуль головного мозку.....	102
✓ <i>Стрюк Г.</i> Народнопоетичні джерела формування сучасного виховного ідеалу.....	106
✓ <i>Варданян М.</i> Соціально-філософські ідеї у романі Володимира Винниченка “Слово за тобою, Сталіне!”.....	110
✓ <i>Суятинова К.Є.</i> Художня деталь у творі У.Самчука “Куди тече річка”.....	116

святинь, формує духовний світ, активну життєву позицію, готує до дорослого життя, виробляє ціннісні орієнтири.

Література:

1. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження. – К.: Наукова думка, 1988.
2. Весільні пісні // Упоряд. М.Шубравська. – К.: Дніпро, 1988.
3. Весільні пісні: У 2-х кн. – К.: Наукова думка, 1982.
4. Український фольклор: Критичні матеріали. – К.: Вища школа, 1978.

Приймак М., Явір В.В.

Лексика на позначення назв рослинного світу в мові творів Т.Г.Шевченка

У своїй творчості Т.Г.Шевченко широко використовує назви рослинного світу. Лексеми на позначення рослин у поезіях Кобзаря досить різноманітні, але коло їх набагато вужче, ніж у лексичній системі мови. Методом суцільної вибірки нами було зафіксовано 400 одиниць на позначення реалій рослинного світу. Зокрема, нами було виявлено такі дані стосовно використання окремих лексем у текстах творів поета. Так, лексема *калина* вжита 31 раз, *тополя* – 26, *верба* – 23, *дуб* – 15, *бур'ян* – 19, *квіти* – 20, *жито* – 15, *лоза* – 14, *барвінок* – 13, *билина* – 10, *зілля* – 9, *терен* – 9, *явір* – 8, *трава* – 8, *дерево* – 7, *пшениця* – 7, *осока* – 6, *очерет* – 5, *рута* – 6, *мак* – 5, *кропива* – 4, *ясен* – 4, *ряст* – 4, *реп'ях* – 3, *ялина* – 3 та поодинокі вживання інших лексем таких як *горох*, *яблука*, *черешні*, *картопля* та інші.

У творах поета лексеми на позначення рослинного світу становлять реалії навколишньої дійсності поширені на території України. Крім того, частина з них є надзвичайно важливою в житті українського народу. Подані лексеми виконують не лише номінативну функцію, а й вживаються на позначення певних символів. Це насамперед такі лексеми, як *калина*, *тополя*, *верба*, *дуб*, *явір* та інші. У поетичній мові Т.Г.Шевченка ці лексеми вирізняються стилістичним забарвленням і семантичним навантаженням, часто переростають у образи-символи, які є невід'ємною частиною етнокультури українського народу. Як зазначає відомий дослідник мови Т.Г.Шевченка В.С.Ващенко, "...коли порівняємо частість вживання у Шевченка різних назв рослин (дерев, квітів, трав), то помітимо, що оспівані ним, як і в народній поезії, відзначаються більшою активністю проти звичайних, реальних назв. на-

родіопоетичні часто становлять предмет художнього дорозумлювання, не будучи пов'язані з реаліями. Їх вживання – результат художнього мислення [2,20]. Саме тому аналіз і опис лексем на позначення рослинного світу має неабияке значення для вивчення мови творів Кобзаря, дає змогу глибше і докладніше оцінити його творчий спадок.

У статті “Символічні значення лексичних одиниць у поезії Т.Г.Шевченка” М.І.Філон зазначає: “Однією з характерних ознак семантики поетичної мови Т.Шевченка є символізм. У даному разі символіка ідіолекту де термінується сутнісною властивістю Шевченкового словесного мистецтва – переростанням поетичного слова в художню історіографію України. За значенням поетичних слів-символів як базових елементів художнього світу Т.Шевченка стоять визначальні складники його художньої філософії” [3,92]. Адже символ як універсальне загально-філософське поняття у художній системі (народнопоетичній, індивідуально-авторській), незважаючи на різне його походження й функціонування у цій системі, стає фактором відповідної словесно-художньої реальності, своєрідним конструктом, поза яким не можна уявити мистецької даності як цілостності.

С.Я.Єрмоленко у своїй праці “Нариси з української словесності” зазначає: “Що ж таке народнопісенний символ? Це слово, яке завдяки традиційному вживанню в фольклорних формулах, завдяки стійким асоціаціям набуває додаткового узагальненого значення, додаткової емоційної оцінки. Зміст його прочитується однозначно незалежно від контексту. Одна з основних форм вираження символічних образів народної пісні – фігура паралелізму” [4, 21]. Символи української народної пісні, які виявляють свій асоціативний зміст у стилістично різноманітних фігурах паралелізму, розглядали О.О.Потебня, М.В.Гоголь, О.М.Веселковський та ін. Саме О.М.Веселковський звертав увагу на психологічний зміст паралелізму народної пісні, в якому відбивається світогляд її творців. З усталених формул психологічного паралелізму ліричної пісні він виводив її типові символи, наприклад: калина - символ дівчини, цнотливості, рута – символ відчуження, розлуки тощо. Проте на ґрунті традиційних пісенних символів мова класичної української поезії витворила додаткові значення фольклорної калини, рути та інших рослинних реалій. І калина, і рута естетизуються в поетичних контекстах як символи рідної землі, зв'язок з народною основою мистецтва, символи української народної пісні. Тобто національно-культурний колорит відповідних символів не обмежується тільки тра-

диційними асоціативними зв'язками, а розбудовується на ґрунті нових, ширших асоціацій.

Найбільш вживаною лексемою на позначення рослинного світу в мові творів Т.Г.Шевченка є лексема *калина*. Та це й не дивно, оскільки калина здавна символізує Україну і є її невід'ємним атрибутом, як говорить народна мудрість: "Без верби і калини немає України". Лексема *калина* у Т.Г.Шевченка функціонує з тим самим значенням, що і в народнопоетичній творчості, так В.С.Ващенко зазначає: "Шевченко створив численні образи відповідно до тих, що виступають у фольклорі навколо певних слів-назв. Таких традиційно опоетизованих слів багато. Вони сплітаються в цілу систему і стають органічними складниками як фольклорної, так і Шевченкової лексики. Серед них наприклад, *калина, тополя, явір, ясен* і т.ін." [2,23]. Калина уособлює красу дівчини, нерідко, гарна дівчина порівнюється з калиною, яку фольклорі, так і у творчості Т.Г.Шевченка, зокрема. Наприклад: *Як калина при долині Вранці під росою, Так Ганнуся червоніла, Милася сльозою* [1,129]. Але не завжди поет використовує лексему *калина* в символічному значенні. Іноді калина просто становить частину пейзажу. Адже в Шевченкові часи калина росла майже біля кожної оселі, її можна було зустріти й у гаю, на леваді, на вигоні – скрізь.

Лексема *тополя* за частотністю її вживання у творах Т.Г.Шевченка знаходиться на другому місці, після лексеми *калина*. Символічне значення лексеми *тополя* у творчості Т.Г.Шевченка є близьким до народнопоетичного. В народній творчості, за словами М.І.Костомарова, "тополя є символом статності і молодості, символізує жіноче і чоловіче начала, також використовується у мові про смерть, її садять на могилах" [5,80]. У Т.Г.Шевченка лексема *тополя* також є символом смерті, деревом, яке садять на могилі, є символом смутку і жалоби: *Коло гаю в чистім полі, На самій могилі, Дві тополі високії Одна одну хилить* [1,397]; *У моїй хатині синє море грає, Могила сумує, тополя шумить, Тихесенько Гриця дівчина співає, – Я не одинокий, є з ким вік дожить* [1,58]; *А бог людям на науку Поставив їх в полі На могилі тополями І тії тополі Над Іваном на могилі, Коло того гаю, І без вітру гойдаються, І вітер гойдає* [1,398].

Часто вживаються з лексемою *тополя* Шевченкові антитези та паралелізми. Наприклад: *Не тополю високою Вітер нагинає, Дівчинонька одинока Долю зневажає* [1,414]. Поет протиставляє тополю, яку гне вітер з дівчиною, яка зневажає свою лиху долю. Не менш влучно характеризує образ знедоленої дівчини Т.Г.Шевченко через інший стиліс-

тичний прийом-паралелізм. Фігура семантико-синтаксичного паралелізму дає змогу формально урізноманітнювати усталені асоціативні зв'язки. Наприклад: *Віє вітер з-за лиману, Гне тополю в полі, – І дівчина похилиться, Куди гне недоля* [1,90].

Я.Ф.Головацький, відомий збирач і дослідник українського фольклору, звертає увагу на те, що картина з природи в народній пісні добирається до внутрішнього стану душі дуже влучно, передаючи подібність обох станів [6,724. властивий народнопісенній мові семантико-синтаксичний паралелізм ґрунтується на динамічних дієслівних ознаках, хоч і не виключає зіставлення понять-символів, виражених іменниками, а також усталеними словосполученнями. Шевченкові твори також не є винятком, оскільки їх символи є близькими до народнопісенних: *Посадила стара мати Три ясеня в полі. А невістка посадила Високу тополю, ... Не прийнялись три ясени, Тополя всихала, Повсихали три явори Калина зав'яла* [1,308].

С.Я.Єрмоленко зазначає, що взагалі світ природи, рослин, птахів – набуває у народнопісенній мові додаткових значень, виконуючи роль конкретно-чуттєвих і переконливих образів, за якими постає узагальнений життєвий досвід народу і які виконують роль мовних знаків духовної культури. Мовні знаки культури – це не тільки традиційні епітети, усталені метафоричні вислови, картинки-образи, побудовані на зіставленнях-асоціаціях. Це ще й народна мораль, що виводиться із традиційних народнопісенних формул зіставлення паралелізму картин природи і людського життя [4,103].

Лексема *тополя* так само, як й інші номінації рослин, у творчості Т.Г.Шевченка виступає не лише в символічному значенні, а як реалія навколишньої природи, яка в етнокультурні українців перетворюється на символ. Тополя не лише була, а й зараз є невід'ємною частиною українського пейзажу: *По діброві вітер вис, Гуляє по полю, Край дороги гне тополю До самого долу* [1,43]; *Високі на горі палати, Чималий у яру ставок, Зелений на горі садок, І верби, і тополі, І вітряки на полі* [1,316]; *Цвітуть сади, біліють хати, А на горі стоять палати, Неначе диво. А кругом Широколисті тополі* [1,316]; *А я так мало, небагато Благов у Бога Тільки хату, Одну хатиночку в гаю, Та дві тополі коло неї, Та безталанну мою Мою Оксаночку...* [1,464].

Третьою за частотністю вживання у творах Шевченка виступає лексема *верба*. Використання цієї лексеми характерне для ранньої творчості поета. Лексема *верба* так само як і *калина*, і *тополя* є такою реалією української природи, яка в етнокультурні українського народу

перетворюється на символ. Вербa – це також символ України, символ українського села. І де б не була людина, верба завжди буде нагадувати їй про Україну. Так, у поемі “Псалми Давидові” читаємо: *На ріках крує Вавілона, Під вербами, в полі, Сиділи ми і плакали В далекій неволі* [1,279]. Вербa тут дійсно виступає як символ-образ України, яку згадують герої в далекій неволі. У народнопоетичній творчості, на думку М.І.Костомарова, “верба – символ зборищ” [5,92]. І дійсно, Т.Г.Шевченко не відходить у своїх поезіях і від такого символічного значення лексеми *верба*. У поета під вербами зустрічаються козак з коханою дівчиною. Вербa є тією природною стихією, на тлі якої більш у виразнюється і підкреслюється доля героїв та їх почуття одне до одного: *Якби знала, не ходила б Пізно за водою, Не стояла б до півночі З милим під вербою* [1,44]; *А надто вам розказати би, Як козак чорнявий, під вербою, над водою, Обнявшись сумує; А Оксана, як голубка, Воркує, цілує* [1,71].

Отже, розглянувши лексеми на позначення назв рослинного світу в творчості Т.Г.Шевченка, ми дійшли висновку, що поет частіше вживає у своїх творах народнопоетичні назви рослин (калина, верба, тополя, явір, билина, барвінок, лоза тощо), проти звичайних реальних назв рослин (горох, яблуна, картопля). Ці лексеми є не лише реаліями навколишньої природи, а й символами, які є характерними як для народнопоетичної творчості, так і для творчості поета зокрема. Але не завжди назви рослинного світу в мові Т.Г.Шевченка виступають образами-символами, які є невід’ємною частиною етнокультури українського народу. Частина з них становлять реалії навколишньої дійсності, поширені на території України.

Література:

1. Шевченко Т.Г. Кобзар. – К., 1983. – 607 с.
2. Ващенко В.С. Мова Тараса Шевченка. – К., 1963. – 252 с.
3. Філон М.І. Символічні значення лексичних одиниць у поезії Тараса Шевченка // Слово про Шевченка: Збірник. – Харків: Основа, 1998. – 168 с.
4. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
5. Костомаров М.І. Об историческом значении русской народной поэзии // Костомаров М.І. Слов’янська міфологія. – К., 1994. – С. 44-201.
6. Головацький Я.Ф. Народные песни Галицкой и Угорской Руси. – М., 1878. – Ч. I. – С. 724.